

VAN BRUIKBAAR TOT DIERBAAR

over de relatie mens-dier

Oratie 8 juni 2006

Door prof.dr. Elsbeth N. Stassen

WAGENINGEN UNIVERSITEIT

WAGENINGEN UR

Mijnheer de Rector Magnificus, dames en heren,

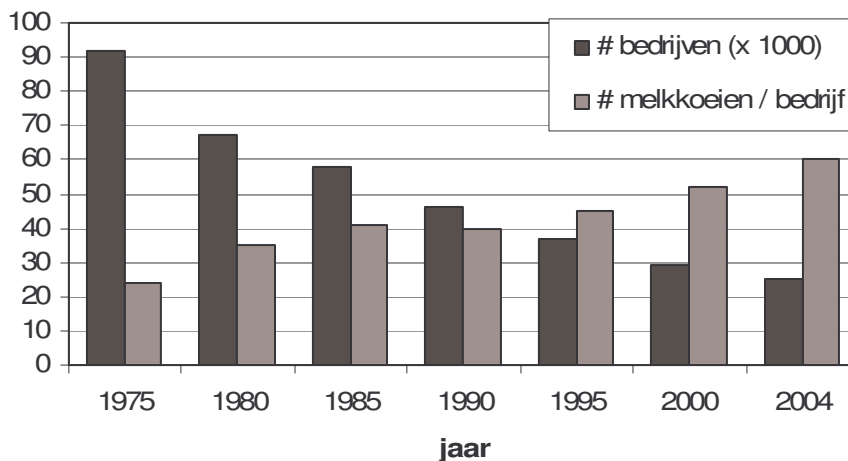
Stelt u zich het volgende waar gebeurde tafereel voor. Ik woonde met mijn gezin aan de bosrand en regelmatig liepen er eekhoorns door de tuin. Op een dag spelen mijn twee zoons in de tuin en onze kat scharrelt daar ook ergens rond. Er ontstaat opeens tumult. Dan zie ik over de straat de kat met een eekhoorn in haar bek wegrennen. Daarachter rent een jongentje luid roepend 'rot kat, laat die eekhoorn los'. Vervolgens rent daarachter zijn broertje luid roepend 'laat haar, ze is lief, stomme eekhoorn'. Wie heeft er gelijk? Welke houding ten opzichte van de kat is de goede te prefereren houding? Groepen mensen zullen een huiskat zien als een kat, die aangepast is aan het huis en de gebruiken van de mens en een onderdeel van het gezin vormt. Dus wordt er niet op eekhoorns gejaagd. Andere mensen zullen een huiskat zien als een kat, die weliswaar opgenomen is in een gezin maar die toch recht heeft haar natuurlijke gedrag uit te oefenen. Dan laten we haar dus de vogeltjes van de buren en de eekhoorns uit het bos vangen, terwijl zij niet eens meer de behoefte heeft om die dieren op te eten.

Mijn rede zal gaan over de complexe en dynamische wereld van de mens-dier relatie. De bijdrage die de leerstoel Dier en Samenleving kan leveren aan het houden van dieren met draagvlak binnen de samenleving zal worden toegelicht.

Landbouwhuisdieren

Na WOII veranderde er veel in de wijze waarop dieren in onze samenleving worden gehouden. Er ontstond een vraag naar voldoende voedsel van dierlijke oorsprong, voor iedereen beschikbaar tegen een betaalbare prijs en van constante kwaliteit. Landbouwhuisdieren werden productiedieren. De productiviteit nam sterk toe. Een ontwikkeling die zich zo efficiënt heeft voltrokken dat 70% van de dierlijke producten wordt geëxporteerd. Het openstellen in 1992 van de grenzen binnen Europa voor goederen, inclusief levende dieren, heeft hieraan ook bijgedragen.

De schaalvergroting en de sterk toegenomen productie per dier werd mogelijk door aanpassingen in fokkerij, huisvesting en verzorging, kennis over ziektes en hun behandeling en de ontwikkeling van vaccins. Het aantal dieren steeg en het aantal veehouders daalde sterk^{1,2}. De schaalvergroting zet zich nog steeds voort. Veehouders verwerven de productierechten van collega-veehouders, die stoppen, in de verwachting dat schaalvergroting zal leiden tot een hogere rentabiliteit van hun bedrijf.

Aantal melkveebedrijven en aantal melkkoeien per bedrijf tussen 1975 en 2004¹

Deze ontwikkelingen hebben zich in eerste instantie buiten het gezichtsveld van de meeste mensen in onze samenleving voltrokken. Mede door verschillende calamiteiten als de dioxineproblemen, de BSE problematiek en de uitbraken van varkenspest, mond- en klauwzeer en vogelpest werden de consequenties van de huidige houderijssystemen en de daarop van toepassing zijnde nationale en internationale regelgeving, zoals het non-vaccinatiebeleid en het toepassen van de stamping-out methode, zichtbaar.

Specifieke gezondheids- en welzijnsproblemen zijn ontstaan in de intensieve veehouderij³. Ten eerste: er zijn meer productiegerelateerde dierziekten, waarbij huisvesting, verzorging en fokkerij een belangrijke rol spelen. Ten tweede: individuele dieren krijgen geen behandeling meer en worden vroegtijdig afgevoerd of gedood. Dit gebeurt om reden van kosten, maar ook om reden van regelgeving. De wachttijden voor de behandeling van dieren met antibiotica of ander middelen zijn sterk toegenomen. Onderzoek⁴ laat zien dat door de huidige ‘Wrak Vee Regeling’, dat is een wettelijke regeling die het transport van zieke of gewonde dieren regelt, zieke dieren niet worden behandeld of juist te lang op het bedrijf worden gehouden. Zowel het niet behandelen als het lang aanhouden van zieke dieren heeft negatieve gevolgen voor het welzijn van de dieren. Ten derde: de huidige huisvesting van productiedieren biedt maar heel beperkte mogelijkheid tot het uitoefenen van het natuurlijke gedrag door de dieren. Daarbij wordt ongewenst gedrag van de dieren voorkomen door ingrepen als snavelbranden bij kuikens en het knippen van staarten en tanden bij biggen. Als laatste wil ik als zorgpunt noemen dat bij verdergaande schaalvergroting er een toename zal komen van verzorgers, die om reden van kostenbesparing, onvoldoende geschoold zijn en mogelijk minder affiniteit met de dieren hebben. Een ontwikkeling die bijvoorbeeld in Amerika al een tijd geleden is ingezet.

Juist de individuele zorg van de veehouder voor zijn dieren is heel bepalend voor het welzijn van zijn dieren⁵.

Op dit moment zien we een verbreding optreden in het houden van landbouwhuisdieren. De variatie in bedrijfssystemen neemt toe. Bedrijven passen zich aan de strengere gezondheids- en hygiëne-eisen aan en kenmerken zich door een gesloten bedrijfssysteem. Andere bedrijven richten zich meer op verbetering van dierenwelzijn en hebben een opener bedrijfssysteem. Er komen steeds meer zorgboerderijen waar niet de productie van de dieren centraal staat maar de positieve ervaring voor mensen met handicaps, of die om andere redenen ondersteuning nodig hebben, op de voorgrond staat. In toenemende mate worden landbouwhuisdieren als huisdier door burgers gehouden. De schattingen lopen sterk uiteen hoeveel burgers hobbydieren houden en hoeveel dieren er gehouden worden. Ongeveer een half miljoen burgers houdt in totaal minimaal 2 miljoen kippen, schapen, geiten, paarden, koeien of varkens⁶. Hobbydierhouders houden deze dieren om vergelijkbare redenen als gezelschapsdieren. Een bijkomend doel is het in stand houden van oude landbouwhuisdierenrassen.

	Hobbydieren (n)	Hobbydierhouders (n)
Duiven	1.800.000	80.000
Wilde vogels en watervogels	1.500.000	125.000
Pluimvee	1.000.000	100.000
Schapen	450.000	25.000
Paarden en ponies	200.000	125.000
Geiten	100.000	15.000
Koeien	3.500	1.500
Varkens	3.000	1.500

Aantallen hobbydieren en hobbydierhouders in Nederland⁶

Het houden van hobbydieren vraagt om specifieke kennis over deze dieren en de mogelijkheid om die dieren op een verantwoorde wijze te huisvesten. Laat ik een voorbeeld geven: regelmatig worden varkens en paarden alleen gehouden, terwijl het groepsdieren zijn. Het welzijn van deze dieren is dan aangetast.

Gezelschapsdieren

De laatste decennia is het aantal gezelschapsdieren sterk gestegen in Nederland. Een gestegen welvaart, toegenomen vrije tijd, verstedelijking, een vervreemding van landbouw en natuur en

voortschrijdende individualisering hebben hieraan bijgedragen. In Nederland worden er 30.7 miljoen gezelschapsdieren gehouden⁷. In meer dan 50% van de huishoudens worden gezelschapsdieren gehouden, dit is zelfs 77% in huishoudens met kinderen. De functie van het kleine huisdier is in de loop van de tijd sterk veranderd, de werkhonden van weleer zijn gezelschapsdier geworden. Meer dan 80% van de mensen met gezelschapsdieren vindt dat gezelschapsdieren een onderdeel van het gezin zijn⁸. Kleine huisdieren worden ook voor recreatie, de jacht, als hulpdier, als statussymbool of voor natuurbeleving gehouden.

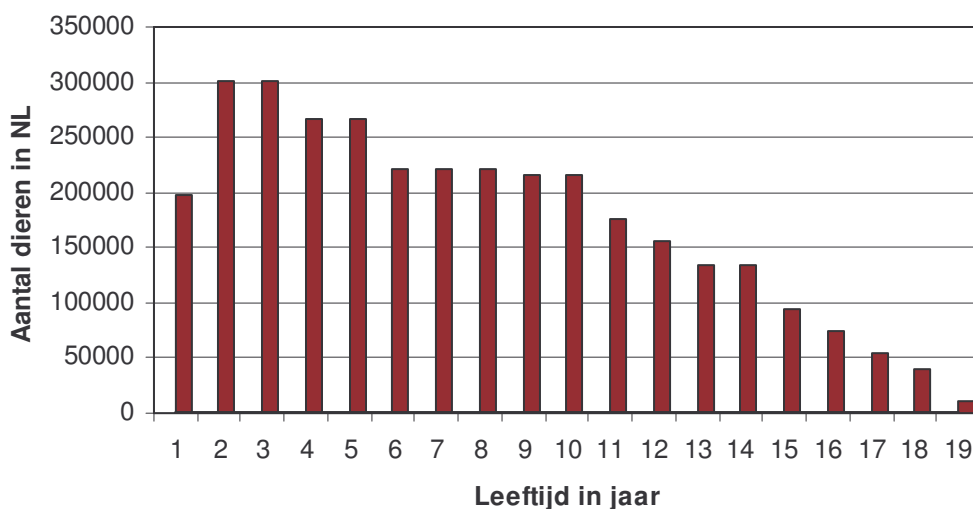
Diersoort /-groep	Aantal dieren (miljoen)
Katten	3,3
Honden	1,8
Konijnen	0,98
Knaagdieren	0,80
Zang- en siervogels	3,4
Postduiven	1,15
Reptielen en amfibieën	0,25
Aquariumvissen	8,2
Vijervissen	10,8
Totaal	30,7

Aantal gezelschapsdieren in Nederland⁷

Hoe meer het dier reageert op de mens hoe sterker de binding met de mens zal zijn^{9,10}.

Onderzoek bij kinderen en ouderen laat zien dat gezelschapsdieren het welzijn van mensen op veel manieren positief kunnen beïnvloeden¹¹. Omgang met gezelschapsdieren kan stress verminderen, kan mensen uit hun sociale isolement halen en kan een belangrijke rol spelen bij de ontwikkeling van kinderen.

In veel gevallen genieten de gezelschapsdieren een goede zorg. Echter het welzijn van individuele en groepen gezelschapsdieren vormt steeds vaker een punt van zorg. Daarbij dient bedacht te worden dat gezelschapsdieren relatief lang leven. Een kat leeft gemiddeld 14 jaar en de oudste kat van Nederland is 28 jaar^{7,12}.

Leeftijdsopbouw katten in Nederland

Dieren worden nogal eens impulsief aangeschaft. Waarbij onvoldoende rekening wordt gehouden met de behoeften voor huisvesting en verzorging van het dier en de te verwachten kosten. Regelmatig wordt bijvoorbeeld een hond aangeschaft op basis van uiterlijke kenmerken, omdat men een bepaald ras mooi vindt. Beter is het de keus te laten leiden door gedragskenmerken die passen bij de toekomstige eigenaar en het gezin¹³.

De grote vraag naar gezelschapsdieren en exotische dieren heeft geleid tot misstanden in de handel en fokkerij van deze dieren. Hierdoor wordt de gezondheid en het welzijn van deze dieren negatief beïnvloed. Bovendien leidt het tot frustraties en verdriet bij de nieuwe eigenaren.

Vaccinatie van dieren staat volop in de belangstelling. Toch krijgt maar ongeveer 35% van de katten en 65% van de honden hun noodzakelijke entingen^{14,15}. Mensen gaan de zorg voor gezelschapsdieren steeds meer vermensen. Nu al blijkt 44% van de honden en 35% van de katten aan overgewicht te lijden door verkeerde voeding en te weinig beweging¹⁶. Interessante discussies doen zich voor in de vermensing van de diergeneeskundige zorg. Is er een grens aan te geven aan het diergeneeskundig handelen: 'mag alles wat kan'? Daarbij kunt u denken aan het toepassen van chemotherapie bij honden of niertransplantaties bij katten. Het dier kan niet aangeven wat het zelf wil. De eigenaar zal samen met de dierenarts een keuze voor het dier maken. Daarbij dient de gezondheid en het welzijn van het dier voorop te staan.

De verschillende aspecten van het houden van gezelschapsdieren blijken moeilijk in wet- en regelgeving te vatten. Veel wordt er overgelaten aan de verantwoordelijkheid van de individuele houder. De vraag is of dat de gezondheid en het welzijn van dieren ten goede komt.

Dier en samenleving

Mensen en dieren hebben al duizenden jaren samengeleefd, echter de laatste 50 jaar is de omgang van mensen met dieren sterk veranderd. De relatie mens-dier kenmerkt zich door asymmetrie en ambivalentie¹⁷. Zowel landbouwhuisdieren, dierentuindieren als gezelschapsdieren zijn afhankelijk van de mens voor het invullen van zelfs hun meest basale biologische behoeften. En daarbij bestaat er een grote ambivalentie in de wijze waarop mensen met dieren omgaan. Aan de ene kant moeten productiedieren bruikbaar zijn en aan de andere kant kunnen individuele gezelschapsdieren heel dierbaar voor de mens zijn.

Dierethiek

Gebaseerd op de medische ethiek heeft zich de laatste 30 jaar een moreel denken, aangepast aan dieren, ontwikkeld. Centraal daarbij staat dat dieren een eigen waarde, ook wel intrinsieke waarde genoemd, hebben. Dieren hebben dus een waarde die losstaat van de waarde die mensen aan dieren geven. Dat betekent dat er respectvol met dieren omgegaan moet worden, omdat gewervelde dieren bewustzijn hebben en dus positieve en negatieve impulsen kunnen ervaren. De mens kan het dier dan ook niet continu proberen aan te passen aan specifieke doelen voor de mens. Uit dit beginsel volgt dat er van de mens verwacht wordt dat ze zorg draagt voor de gezondheid en het welzijn van het dier met respect voor de natuurlijkheid van het dier¹⁸. Uitwerking hiervan is neergelegd in wet- en regelgeving op Europees en op nationaal niveau in de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren¹⁹. De verantwoordelijkheid voor de dieren is primair bij de dierhouders gelegd. De samenleving verwacht dat er recht gedaan wordt aan de dierethische principes. Bovendien blijkt uit het onderzoek 'Het doden van dieren', dat het in onze samenleving heel belangrijk gevonden wordt dat er respect voor het leven van dieren is²⁰. Met respect voor het leven wordt in deze context het respect voor de natuurlijke levensloop van het dier bedoeld. Het overgrote deel van de samenleving vindt het doden van dieren, omdat ze ernstig ziek zijn of ten behoeve van het verkrijgen van dierlijke producten, acceptabel. Alle andere redenen om dieren vroegtijdig te doden dienen echter zorgvuldig afgewogen te worden. De dierethische principes bieden een raamwerk om morele problemen met dieren te identificeren, te structureren en te beoordelen.

Dynamische samenleving

De waarde en plaats die mensen aan dieren toekennen wordt bepaald door de tijd en de cultuur waarin wij leven en de persoon die wij zijn.

De Nederlandse samenleving heeft zich de laatste decennia ontwikkeld tot een samenleving met een aantal specifieke kenmerken. De samenleving is pluriform geworden, waarbij mensen zich laten leiden door vele religieuze en filosofische denkwijzen. De samenleving is multicultureel, waarbij meer dan 50% van de burgers in verstedelijkte gebieden woont. Bovendien heeft de overgrote meerderheid van de samenleving beroepsmatig of anderszins geen binding meer met de agrarische sector. Een samenleving die post-modern is, waarbij mensen niet meer voetstoots resultaten uit de wetenschap accepteren. De samenleving is bovendien geïndividualiseerd waarbij het principe van autonomie van handelen als zeer belangrijk ervaren wordt²¹. Met de uitbreiding van de Europese Unie zal de diversiteit aan levensstijlen binnen de samenleving verder toenemen.

Deze veranderingen in de samenleving beïnvloeden het denken van de mens over de omgang met dieren. Mensen met gezelschapsdieren en mensen die nooit op een boerderij zijn geweest denken negatiever over veehouders en over dierenwelzijn van productiedieren dan mensen zonder gezelschapsdieren of mensen die wel contacten hebben binnen de veehouderij²². Dit blijkt uit onderzoek van de leerstoelgroepen Dierlijke Productie Systemen en Rurale Sociologie. Initiatieven, zoals 'Varkens in Zicht', kunnen een bijdrage leveren aan inzicht en begrip voor verschillende houderijsystemen, dat is een uitdaging voor de veehouderijsector.

Beeldvorming

De in mijn inleiding aangegeven verschillende manieren van het houden van landbouwhuisdieren en gezelschapsdieren en de ontwikkelingen daarin vormen steeds vaker aanleiding tot discussie. Door middel van stereotypering en stigmatisering worden verdedigingsstrategieën opgeworpen^{21, 23}. In willekeurige volgorde; boeren en wetenschappers vinden dat burgers onvoldoende kennis van zaken hebben, burgers vinden dat de dierlijke productieketen slechts hun eigen belangen behartigen en boeren en consumenten schuiven verantwoordelijkheden van zich af en verwachten van de overheid oplossingen.

Er wordt aan beeldvorming gedaan waarbij de media een belangrijke rol spelen. Daarbij worden verschillen tussen dierhouderijsystemen meer uit elkaar getrokken dan in werkelijkheid het geval is. Zo heeft beeldvorming bepaald dat biologische veehouderij goed voor het dier is en meer intensieve vormen slecht zijn. Negatieve aspecten van de biologische veehouderij lijken niet benoemd te mogen worden, zoals de hogere uitval van dieren of de beperkte mogelijkheden voor behandeling van zieke dieren.

Een objectieve beoordeling van de verschillende systemen kan leiden tot betere productiesystemen voor mens en dier.

Een deel van de miscommunicatie tussen partijen wordt veroorzaakt doordat dierenwelzijn vanuit verschillende perspectieven wordt bekeken²⁴. De benadering kan zijn vanuit het **biologisch functioneren**, dus wanneer de productie van het dier goed is dan zal ook het welzijn goed zijn. Vaak worden dieren vanuit een menselijk perspectief bekeken, '**hoe voelt het dier zich**'. Een eigenaar die met enige regelmaat roomboterkoekjes of andere lekkernijen aan zijn hond of kat voert, kan redeneren 'het dier vindt het fijn en voelt zich toch lekker'. Een dergelijk voedingspatroon is echter slecht voor de gezondheid van hond en kat. Ook kan men redeneren vanuit het **natuurlijkheidbeginsel**. Dieren, bijvoorbeeld grote grazers in de Oostvaardersplassen, kunnen hun volledige natuurlijke gedragspatroon uitoefenen, dat is positief voor het dierenwelzijn. Daarbij wordt het van minder belang gevonden dat de dieren over een langere periode van het jaar ten gevolge van een gebrek aan voedsel honger lijden en dood gaan.

Genderverschillen

Lang zijn ontwikkelingen in de diverse dierhouderijsystemen en de omgang met dieren binnen die systemen bepaald door mannen. Verschillen in opvattingen over de omgang met dieren kunnen ook verklaard worden uit gender verschillen. Uit onderzoek blijkt dat mannen gemiddeld genomen pragmatische en economische motieven leidend vinden. Vrouwen laten zich in hun afwegingen meer leiden vanuit de dierethische principes als respect voor leven en benaderen vraagstellingen holistischer^{20, 25}. Beleid ten aanzien van de omgang met dieren in de diverse dierhouderijsystemen dient dan ook rekening te houden met deze verschillende morele uitgangspunten.

Cultuur en religie

Culturele en religieus gestuurde handelingen met dieren worden binnen Europese en nationale regelgeving gerespecteerd, ook wanneer dat negatief voor het welzijn van dieren is. Zo wordt in Spanje stierenvechten als een cultureel erfgoed gezien en wordt in Nederland het slachten volgens de Islamitische of Israëliëse ritus toegestaan. Daarbij wordt een schaap, geit, kip of koe, zonder verdoving vooraf, door middel van een halssnede gedood. Normaliter is het verdoven van dieren voor de slacht verplicht om daarmee de stress, angst en pijn die het dier ervaart tijdens het slachtproces zo veel mogelijk te beperken¹⁹. De negatieve aspecten van het ritueel slachten op het welzijn van dieren worden in het rapport van de European Food Safety Authority wetenschappelijk onderbouwd beschreven²⁶. Daar wil ik hier niet op in gaan. Wel wil ik het volgende aan de orde stellen. Er worden veel meer dieren onverdoofd gedood dan door de betreffende bevolkingsgroepen in Nederland worden geconsumeerd. Het vlees dat niet geconsumeerd wordt komt ongelabeld in de reguliere verkoop terecht. Bovendien worden er in Nederland ook dieren voor de export naar andere Europese landen ritueel geslacht, omdat er in die landen niet ritueel geslacht mag worden.

De hierboven beschreven consequenties van het toestaan van ritueel slachten moeten tegen het licht gehouden worden, omdat bij onnodig veel dieren het welzijn wordt aangetast.

Ambivalentie mens-dier relatie

De consument gaat ambivalent om met productiedieren. Van de volwassen bevolking eet ongeveer 95% vlees en andere dierlijke producten. Vertaald in aantal dieren zal een persoon van 70 jaar in totaal plusminus 5 koeien, 30 varkens, 600 kippen en nog een groot aantal vissen en andere dieren opgegeten hebben²¹. Afhankelijk van het inkomen, de leefomstandigheden en de cultuur waarin men leeft veranderen de eisen die men stelt aan de dierlijke producten en de wijze waarop die geproduceerd worden²⁷. In eerste instantie is kwantiteit belangrijk. Wanneer de financiële draagkracht het toestaat gaan mensen keuzes maken. Daarbij kiest men voedsel om een bepaald doel na te streven, zoals een gezond lichaam of een beter dierenwelzijn of om geen dierlijke producten te consumeren. Uiteindelijk wordt voeding een soort kunst waarbij natuurlijke smaak en exclusieve producten belangrijk worden. Dus bij meer financiële armsgang heeft de consument hogere verwachtingen van het product en de productiemethode.

Gezelschapsdierhouders gaan ook ambivalent met hun dieren om. Men vraagt massaal om vaccinatie bij landbouwhuisdieren in het kader van dierziektebestrijding, terwijl minder dan de helft van de eigen honden en katten de noodzakelijke vaccinaties krijgt.

Uit bovenstaande blijkt de grote variatie in omgang van de mens met dieren, die wordt bepaald door verschillen in culturele achtergronden, gehanteerde waardensystemen en ethisch denken. Deze grote variatie is onderwerp van discussie en zal dat blijven in het publieke domein²⁸.

De leerstoel Dier en Samenleving

De relatie mens-dier is een dynamisch wetenschapsveld. De Wageningen Universiteit heeft hierop ingespeeld door het instellen van de leerstoel Dier en Samenleving. De leerstoel beoogt een bijdrage te leveren aan de belangenafweging van verschillende groeperingen van mensen in relatie tot hun omgang met dieren en de belangen van die dieren, door middel van onderwijs, onderzoek en advies.

Onderwijs

Vanuit de arbeidsmarkt is er een toenemende vraag naar verbreding ten aanzien van diergebruik en diersoorten van het onderwijs in de Dierwetenschappen. Als afgestudeerden zullen vele Dierwetenschappers werkzaam zijn in sectoren waarbij er direct of indirect met dieren wordt omgegaan. Naast technische en economische kennis wordt van professionals in onze samenleving een persoonlijke en collectieve verantwoordelijkheid verwacht voor de gezondheid en het welzijn van mens en dier.

In de veranderende samenleving waarin dieren een morele status hebben gekregen is het van groot belang het ethisch bewustzijn van studenten en promovendi te stimuleren. Daartoe zal hun ethische kennis worden verhoogd, zodat zij als professionals in staat zijn om een ethische afweging te kunnen

maken over de verschillende manieren van omgang met dieren door de mens. Die afwegingen zullen in een maatschappelijke context geplaatst worden.

De leerstoel Dier en Samenleving streeft naar intensieve samenwerking met leerstoelgroepen binnen en buiten Dierwetenschappen. Binnen de verschillende onderwijselementen zullen gamma en bèta disciplines samenkomen.

Op initiatief van prof. dr. de Hoog, hoogleraar Sociologie van WUR werd een aanzet gegeven voor het vak Sociologie van de Gezelschapsdieren. Een dergelijk vak past uitstekend binnen de doelstelling van verbreding van het onderwijs. Wij willen dit vak verder ontwikkelen, echter zijn in afwachting van inpassing van het vak binnen de Bachelor-opleiding Dierwetenschappen.

Wetenschappelijke kennis dient niet alleen de wetenschap. Het wordt ingezet voor beleid door de overheid, de dierhouderijsectoren en belangenorganisaties. Studenten besteden een belangrijk deel van hun academische vorming aan het leren uitvoeren van onderzoek. Recent hebben twee studenten hun onderzoeksdeel binnen Dier en Samenleving afgerond. Ronald Kik heeft onderzoek gedaan naar de verantwoordelijkheden van hobbydierhouders ten opzichte van hun dieren, de overheid en de samenleving.

Marielle Bruijn heeft haar afstudeervak, over weidegang van melkvee, bij de Raad voor Dierenaangelegenheden uitgevoerd. Op dit moment staat weidegang volop in de belangstelling. De verschillende partijen zijn het er over eens dat in principe weidegang goed voor de koe is. Dit bleek tijdens de bijeenkomst 'Weidegang' op 6 december 2005, georganiseerd door het ministerie van LNV. De kanttekening die hierbij gemaakt moet worden is dat de wei dan wel voldoende beschutting moet bieden tegen hitte en slecht weer en dat het rantsoen van de koeien moet worden bewaakt. Echter in toenemende mate worden koeien permanent binnen gehouden. Dit gebeurt om reden van schaalvergroting, de introductie van automatische melksystemen en het ontbreken van voldoende huiskavels. Hoewel 85% van de koeien nog in de wei komt, is dit beperkt tot een aantal maanden en dan veelal alleen overdag. De kwaliteit van de stal wordt dus steeds belangrijker voor de gezondheid en het welzijn van de koe. Tijdens de laatste fase van het onderzoek is een workshop gehouden met wetenschappers, veehouders, mensen uit de industrie en burgers. Aan de deelnemers werd gevraagd een stal te ontwerpen vanuit de eisen die gesteld worden door de veehouder, de koe en de samenleving. Men dacht open minded en dat resulteerde in een nieuw stalconcept met veel vrijheid voor het dier en relatief lage kosten voor de veehouder. Een concept met een uitdaging ook voor de industrie en wetenschap omdat een aantal vooral technische problemen nog moeten worden opgelost. Deze studie is een goed voorbeeld waar de communicatie tussen wetenschap, veehouderij, industrie en samenleving kan leiden tot innovatieve ideeën goed voor mens en dier.

Onderzoek

De wetenschap zal een bijdrage aan de ontwikkeling en verbetering van bestaande en nieuwe dierhouderijsystemen kunnen leveren. Erkenning krijgt die wetenschap wanneer in het onderzoek ook de waarden, principes en verwachtingen van burgers in onze samenleving worden meegenomen²⁸.

Nieuwe fundamentele voor de preventie en de controle van aangifteplichtige dierziekten

Vanuit de leerstoel is in 2005 het onderzoek met de titel: 'Nieuwe fundamentele voor de preventie en de controle van aangifteplichtige dierziekten', gestart. Het project is gesubsidieerd door het programma Ethiek, Onderzoek en Beleid van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek. Mede-aanvragers zijn prof. dr. Brom van het Ethiek Instituut van de Universiteit Utrecht en hoogleraar ethiek van de levenswetenschappen van de Wageningen Universiteit en prof. dr. Stegeman, hoogleraar epidemiologie van de faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht. Het is een interdisciplinaire studie met een normatief-ethisch karakter. Het wordt uitgevoerd door mw drs. Cohen, ondersteund door postdoc's op het gebied van de ethiek, de epidemiologie en de sociologie in de persoon van drs. Meijboom, mw dr. ir. Eilers, mw dr. Bouma en mw prof. dr. Weeda. Het doel van het onderzoek is om uitgangspunten te formuleren voor de aanpassing van het dierziektebeleid van de overheid. Het gaat daarbij om dierziekten waarbij de overheid een belangrijke rol speelt zoals mond- en klauwzeer, varkenspest en vogelpest. Voor deze dierziekten geldt een non-vaccinatie-beleid. Een uitbraak wordt bestreden door middel van stamping-out. Het onderzoek kijkt daarbij over de grenzen naar heel Europa. Uitbraken van deze dierziekten hebben een veel grotere

schade, economisch en psychologisch, voor de veehouderijsector en de samenleving veroorzaakt dan aanvankelijk werd ingeschat bij het formuleren van de regelgeving in zake dierziektebestrijding²⁹. Zoals eerder beschreven zijn er grote veranderingen in de dierhouderij opgetreden en zijn hobbydierhouders nadrukkelijk aanwezig op het platteland. De kennis over dierziekten en de aanpak daarvan is sterk toegenomen. De eerste vraag van het onderzoek is: wat zijn de consequenties van deze veranderingen voor het dierziektebeleid. Naast de praktische situatie is ook het denken in de samenleving over dieren en dierziekten veranderd. De tweede vraag richt zich op het in kaart brengen van dat veranderd denken en het vervolgens ethisch analyseren om te zien wat deze veranderingen betekenen voor een rechtvaardig dierziektebeleid. Op deze wijze wordt beoogd een bijdrage te leveren aan een nieuw dierziektebeleid met een breder maatschappelijk draagvlak.

Melkvee

Klauwaandoeningen zijn het belangrijkste welzijnsprobleem bij melkvee. Een jarenlange samenwerking met dr. ir. Frankena epidemioloog, prof. dr. ir. Metz welzijnsdeskundige en dr. ir. Hogeveen bedrijfseconoom heeft geresulteerd in veel kennis over aandoeningen, gevolgen en risicofactoren. Mevrouw ir. Bierma heeft een matrix ontwikkeld waarin alle beschikbare wetenschappelijke kennis toegankelijk wordt gemaakt voor de praktijk ten behoeve van de verbetering van gezondheid en welzijn van de koe en vermindering van kosten en arbeid voor de veehouder. In een vervolgotraject willen wij onderzoeken hoe de verschillende interventie strategieën op bedrijfsniveau door de veehouder worden toegepast en waarom ze wel of niet worden toegepast. Hiervoor zal ook de inbreng van de leerstoelgroep Communicatiewetenschappen van belang zijn.

Initiatieven

Eerder heb ik de ontwikkelingen in de samenleving aangegeven. Het is van belang te onderzoeken of de veranderende samenstelling van de bevolking en de verstedelijking invloed hebben op het denken van groepen mensen over de omgang met dieren. Dit kan consequenties voor beleid in de toekomst hebben.

Overige taken

Onderwijs en onderzoek vinden hun plaats, wanneer het toegepast kan worden in de praktijk en voor beleid. Er is een duidelijke taak weggelegd voor de leerstoel Dier en Samenleving in commissie- en advieswerk.

Door de jaren heen ben ik regelmatig betrokken geweest bij discussies over de problematiek van de grote grazers in de Oostvaardersplassen. Een natuurlijk gebied waarin grote grazers, zoals Heck runderen, Konik paarden en edelherten zijn geïntroduceerd om het gebied open te houden, waardoor het aantrekkelijk wordt voor ganzen en andere vogels. De populaties van grote grazers, ganzen en andere vogels hebben zich sterk ontwikkeld. Het uitgangspunt voor dit gebied is dat het een natuurlijk systeem is, waar de mens ook bij ziektes of honger van de dieren niet ingrijpt. De laatste jaren zien we een duidelijke toename in sterfte van de grote grazers ten gevolge van gebrek aan voedsel in het gebied. Mensen kijken vanuit de eerder beschreven verschillende perspectieven naar het welzijn van deze dieren. Dit heeft tot een patstelling in de discussie geleid, die nu door middel van een advies van een internationale commissie moet worden doorbroken.

Hier wil ik een probleem van de Heckrunderen naar voren brengen, dat ik niet eerder heb gehoord. Een natuurlijk gebied voor runderen is grasland met bossages, waarbij het gras minimaal 4 cm lang is³⁰. Dit laatste is van belang omdat runderen in tegenstelling tot paarden het gras met de tong moeten pakken omdat ze geen boventanden hebben. Paarden en ganzen kunnen het gras heel kort afvreten en dat doen ze ook. Hierdoor is er gedurende een groot deel van het jaar nagenoeg geen of heel kort gras beschikbaar door de grote aantallen dieren die in het gebied leven. Vooral de runderen hebben hierdoor langdurig een voedsel te kort met negatieve consequenties voor de gezondheid en het welzijn van deze dieren. Een aanzienlijk percentage van de runderen sterft door gebrek aan voedsel. De Oostvaardersplassen heeft zich tot een natuurlijk gebied ontwikkeld dat minder geschikt wordt voor de Heck runderen.

Ethiek Centrum

Onlangs is het Ethiek Centrum binnen Wageningen Universiteit opgericht door prof. dr. Korthals, prof. dr. Brom en mijzelf. Dit centrum kan als platform dienen voor ethische reflectie over de omgang van de mens met dieren. Het Centrum kan een bijdrage leveren in de discussies over de complexe wereld van mens-dier relaties.

Tot slot

De belangen van mensen, of ze nu werkzaam zijn in de veehouderij, of gezelschapsdieren houden, consument zijn of in de wetenschap werkzaam zijn, staan regelmatig haaks op de belangen van dieren in termen van gezondheid en welzijn.

Kennis van de wijze waarop mensen met dieren omgaan in de diverse houderijsystemen wil ik verbinden met kennis over het denken over dieren in onze pluralistische samenleving. Op grond van ethische analyses beoog ik argumenten aan te dragen voor debat en beleid op het gebied van de commerciële en particuliere dierhouderij. Hiermee wil ik stimuleren dat dieren worden gehouden op een manier die op een breed maatschappelijk draagvlak kan rekenen.

Er is een rol voor de overheid weggelegd om discussies tussen de commerciële en particuliere dierhouderij, de samenleving en de wetenschap te bevorderen, waardoor er veranderingen en innovaties in de sectoren worden gestimuleerd en draagvlak in de samenleving wordt gecreëerd.

Dankwoord

Aan het eind van mijn rede gekomen wil ik van de gelegenheid gebruik maken om een dankwoord uit te spreken.

Heel bepalend voor mijn academische vorming zijn prof. Cees Wensing en prof. Arie Brand geweest. Dank voor jullie stimulerende inbreng.

In 1997 werd ik benoemd als bijzonder hoogleraar Relatie Mens Dier namens de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde (KNMvD). Het toenmalige bestuur van de KNMvD wil ik danken voor het in mij gestelde vertrouwen. Zij boden mij de mogelijkheid om mij verder te verdiepen in de mens-dier relaties.

De Raad van Bestuur van Wageningen UR wil ik danken voor het in mij gestelde vertrouwen bij mijn aanstelling tot hoogleraar Dier en Samenleving.

Mijn leerstoel is ondergebracht bij de leerstoelgroep Dierlijke Productiesystemen. Ik wil prof. Akke van der Zijpp bedanken voor haar gastvrijheid en de mogelijkheid het vakgebied Dier en Samenleving binnen haar leerstoelgroep verder te ontwikkelen. Ik wil de staf van de leerstoelgroep Dierlijke Productiesystemen hartelijk danken voor hun samenwerking gedurende de afgelopen anderhalf jaar. Birgit Boogaard, Fokje Steenstra, Leo den Hartog, Nina Cohen en Frans Brom dank voor jullie steun bij het schrijven van de oratie.

Binnen en buiten Dierwetenschappen werk ik prettig samen met vele mensen en hoop dat in de toekomst verder te kunnen uitwerken.

Mijn erkentelijkheid gaat uit naar de studenten en promovendi die ik begeleid heb. Het is een voorrecht om met jullie te mogen werken, het houdt de geest scherp.

Jorrit je bent nu de derde generatie van onze familie die aan Wageningen UR verbonden is. Dank voor je steun. Lieve familie en vrienden hartelijk dank dat ik altijd op jullie kan rekenen.

Dames en heren ik dank u voor uw komst en aandacht.

Ik heb gezegd.

Referenties

- ¹ LEI en CBS. 2005. Land- en tuinbouwcijfers. Landbouw-economisch Instituut (Wageningen UR) en Centraal Bureau voor de Statistiek.
- ² Productschap Vee Vlees en Eieren. 2005. Statistisch jaarrapport 'Vee, Vlees en Eieren in cijfers 2004'.
- ³ Rollin, B.E. 2004. Annual meeting keynote address: Animal agriculture and emerging social ethics for animals. *Journal of Animal Science* 82: 955-964.
- ⁴ Barten, M. 2001. Wrak vee: welzijnsproblemen, economische overwegingen en regelgeving. Afstudeerscriptie Faculteit diergeneeskunde, Hoofdafdeling Gezondheidszorg Landbouwhuisdieren.
- ⁵ Hemsworth, P.H., G.J. Coleman, J.L. Barnett and S. Borg. 2000. Relationships between human-animal interactions and productivity of commercial dairy cows. *Journal of Animal Science* 18(11): 2821-2831.
- ⁶ Treep, L., T. Brandwijk en J. Olink. 2004. Verkenning hobbydierhouderij. ECLNV rapport nr 255.
- ⁷ Forum Welzijn Gezelschapsdieren. 2006. Gedeelde zorg: feiten & cijfers. Advies RDA 2006/02.
- ⁸ Endenburg, N. 2005. The death of a companion animal and human bereavement. In: *The human-animal relationship*. Eds: F. de Jonge and R. van den Bos. Royal Van Gorcum. Assen, the Netherlands.
- ⁹ Endenburg, N. 1993. Companion owners and their attachment towards their animals. In: *Science and the human-animal relationship*. Ed: E.K. Hicks. A-D Druk bv. Zeist, the Nederland.
- ¹⁰ Robinson, I. and A. McBride. 1995. Relationships with other pets. In: *The Waltham book of human-animal interaction: benefits and responsibilities of pet ownership*. Ed: I. Robinson. Elsevier Scientific Ltd. Oxford, UK.
- ¹¹ Hart, L.A. 1995. The role of pets in enhancing human well being: the effects for older people. In: *The Waltham book of human-animal interaction: benefits and responsibilities of pet ownership*. Ed: I. Robinson. Elsevier Scientific Ltd. Oxford, UK.
- ¹² NVG. 2005. Nederlandse Voedingsindustrie Gezelschapsdieren MarketResponse. Honden- en katten populatie groeit, marktgegevens 2004.
- ¹³ Schilder, M.B.H. 2005. Miscommunications in interactions between humans and their canine and feline pets. In: *The human-animal relationship*. Eds: F. de Jonge and R. van den Bos. Royal Van Gorcum. Assen, the Netherlands.
- ¹⁴ Stichting Vaccinatie gezelschapsdieren. 2000. Onderzoek.
- ¹⁵ FVE. 2006. Newsletter May 2006 of the Federation of Veterinarians of Europe.
- ¹⁶ Carey, D., J.F. Bardet, B. Bockstahler and E. Hemmingsson. 2006. Improving Mobility. Does human intervention hinder or help? *Iams Clinical Nutrition Symposium, Montreux, February 2006*, 1-7.
- ¹⁷ Schickanz, S. 2004. Ethical considerations of the human-animal-relationship under conditions of asymmetry and ambivalence. *Eursafe – Science, Ethics & Society*: 76-80.
- ¹⁸ Beauchamps, T.L. and J.F. Childress. 1994. *Principles of biomedical ethics*. 4th Edn. Oxford University Press. Oxford, UK.
- ¹⁹ Gezondheids- en welzijnswet voor dieren. 1992.
- ²⁰ Rutgers, L.J.E., J.M. Swabe en E.N. Noordhuizen-Stassen. 2003. Het doden van gehouden dieren. Ja, mits ... of nee, tenzij? Rapport stimuleringsprogramma Ethiek & Beleid van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek. ISBN: 90-393-3593-1.
- ²¹ Bryant, J., L. Baggott la Velle and J. Searle. 2005. *Introduction to bioethics*. Eds. J. Wiley & Sons, LTD. Hoboken, USA.
- ²² Boogaard, B.K., S.J. Oosting and B.B. Bock. 2006. Elements of societal perception of farm animal welfare. A quantitative study in the Netherlands. *Livestock Production Science*, in press.
- ²³ Smits, M. 2002. *Monsterbezwering. Culturele domesticatie van nieuwe technologie*. Boom. Amsterdam, the Netherlands.
- ²⁴ Fraser, D., D.M. Weary, E.A. Pajor and B.W. Milligan. 1997. A scientific conception of animal welfare that reflects ethical concerns. *Animal Welfare*, 6(3): 187-205.
- ²⁵ Eurobarometer. 2005. Attitudes of consumers towards the welfare of farmed animals. Directorate General Health and Consumer protection. European Commission. 72 pages.

- ²⁶ European Food Safety Authority. 2004. Welfare aspects of animal stunning and killing methods. AHAW/04-027.
- ²⁷ Huh, Sh. 2000. Consumers expectations for animal products: availability, price, safety and quality. In: *Livestock, Ethics and Quality of Life*. Eds: J. Hodges and In K. Han. CABI Publishing, Wallingford, UK.
- ²⁸ Hodges, J. 2004. Editorial: Animal Scientists in an enlarged Europe: Culture, Values and Ethics. *Livestock prod Sc* 89: 79-85.
- ²⁹ Haaften, E.H., M. Olfand and P.H. Kersten. 2004. The psychological impact of the foot and mouth disease crisis on Dutch dairy farmers. *The Netherlands Journal of Agricultural Science*, 51-4: 339-349.
- ³⁰ Mayne,C.S., Wright, I.A. and Fischer, G.E.J. 2000. Grassland management under grazing and animal response. In: *Grass its production and utilization*. Ed: A. Hopkins. Blackwell Science, Oxford, UK.
- ³¹ Bentham, J. 1789. Introduction to the principles of morals and legislation.

The question is not can they reason nor, can they talk but, can they suffer?
(Jeremy Bentham, 1789)³¹